

Bölüm 1

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA (1923-1960) KENT PLANLAMA, MİMARLIK ve MİRAS DEĞERLERİ

Nevin TURGUT GÜLTEKİN¹

GİRİŞ

1923-1938 arasındaki yılların Erken Cumhuriyet Dönemi olarak tanımlanmasında mekâna yönelik bazı çalışmalar öncü ve yönlendirici olmuştur (Aslanoğlu, 2001; Bozdoğan, 2001 gibi). Ulus devletinin kurulmasına ilişkin birçok çalışmada ise Atatürk'ün ölümüyle sonlandırılan bu dönem onun adıyla anılmaktadır. Ülkenin çok partili demokratik sisteme popülist modernite anlayışıyla devam edilmeye çalışılsa da Cumhuriyet modernitesinin etkisizleştirmeye odaklı birçok alanda bu dönem 1960'lı yıllarla uzatılmıştır. Bu durum yapıyı çevrede, hızlı kentleşmenin getirdiği düzensiz, sağlıksız ve plan dışı gelişme ve yapılaşma ile okunmakta, 1960 sonrasının kenti ve mimarlığı farklılaşmaktadır. Bu ortamda kapsamlı kalkınma politikalarının uzantısında yerleşme siyasası da bölge planlarıyla biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Kent planlamasında paradigma değişikliği ise kapsamlı, akılcı (comprehensive-rationalist) planlama ile olmuştur (Tekeli, 2001). Türkiye'de mimarlık tarihinin akademik disiplin olarak kurumsallaşması da 1960'lara tarihlenmektedir (Erkut, 2009). Eşzamanlı olarak dünyada kültür değerlerini korumada önemli gelişmeler yaşanırken, Türkiye'de 1961 Anayasası ile başlayan yeni yönetim döneminde, Anayasanın 50. Maddesine göre Devlet'in tarih ve kültürel değeri olan eserleri ve anıtları koruma yükümlülüğü, Cumhuriyet tarihinde koruma politikalarının en önemli dayanağı olmuştur.

Bu çalışmada, Cumhuriyetin ilk yılları olarak kabul edilen dönemin modern (izm) anlayışının mekansal ifadesi olan kent ve mimarlık alanı, iki farklı açıdan ele alınmaktadır. İlki, dönemin modern (izm) anlayışının, modern hareketin uluslararası simge ya da batının ikonlarıyla değil kendi dinamikleriyle sorgulanması gerektiğini vurgulamaktır. Bu döneme tarihlenen birçok kentsel düzenleme ve mimari yapıt tekil olarak değerlendirilmesine karşın, yapıyı bu çevrenin oluşturulmasında bu bağlam genellikle önemsenmemiştir. Diğeri, Türkiye'de ulus-devlet

¹ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, neving@gazi.edu.tr

ait modern kent ve mimari için geçerli olmamalıdır. Bu gereklilik bugünün yeni yapıları yarının mirası olacağı ifadesi ile kolaylıkla anlaşılmaktadır (Polat & Can, 2008).

20. yüzyılda öne çıkan modernizme dikkat çekmek ve ürünlerini belgelemek ve korumak amacıyla 1990’da kurulan DOCOMOMO (*International Working Party for DOcumentation and CONservation of Buildings, Sites and Neighborhoods of the MODern MOVement*) girişimi ile modern mirası korumak uluslararası platformlarda önem kazanmıştır. Modern mirasın 1995’ten beri Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi’nin (*International Council on Monuments and Sites-ICOMOS*) tematik çalışmalarına dâhil edilmesi ve Dünya Kültürel Miras Listesine alınması ve bu miras değerlerinin korunması hız kazanmıştır (ICOMOS, 1995). 2002’de Uluslararası Anıtlar ve Yerleşimler Günü (*International Day of Monuments and Settlements*) 20. yüzyıl mimari mirasına ithaf edilmiş; aynı yılın Tehdit Altındaki Miras Raporu’nda (*Report on Endangered Heritage*) da bu dönem vurgulanmıştır (Gültekin, 2017).

1970’li yıllarla uluslararası birçok sözleşmeye taraf olan Türkiye’de, ICOMOS- Türkiye (1974), DOCOMOMO-Türkiye (2002) başta olmak üzere mesleki, bilimsel ve akademik gruplar Cumhuriyetin ilk yıllarına tarihlenen modern mimarlık ve şehir plancılığının ürünlerinin sürdürülebilirliği için gösterdiği çabalar başarıyla süregelmektedir. Ancak, günümüzde kapsamı ve tematik odakları genişletilen taşınmaz kültür mirasının en önemli bileşeni olan modern mirasın korumaya değerliliği, tarihsel değere bağlanmamalı, korunması da sadece sivil inisiyatiflere bırakılmamalıdır. Sürdürülebilir, akılcı ve bütünlük koruma yaklaşımının öngördüğü gibi Erken Cumhuriyet Dönemine tarihlenen yapı çevre, modern mimari miras ve ulus devletinin kuruluşunun tanıkları olarak kabul görmeli ve daha geniş ve etkin paydaş katılımıyla geleceğe aktarılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Alsaç, Ü. (2007). İkinci ulusal mimarlık dönemi. R. Holod, A. Evin, S. Özkan (Ed.) *Modern Türk mimarlığı* içinde (s.28-40). İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Şubesi Yayın.
- Aslanoğlu, İ. (2001). Erken cumhuriyet dönemi mimarlığı, 1923-1938, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Ayaydın, A. (2015). Art nouveau akımına 21. yüzyıl perspektifinden bir bakış. *ulakbilge*, 3 (6), 59-73.
- Biol, G. (2006). Modern mimarlığın ortaya çıkışı ve gelişimi. *Megaron: Mimarlar Odası Balıkesir Şubesi Dergisi*, Ekim, 3-16.
- Bozdoğan, S. (2001). *Modernism and nation building: Turkish architectural culture in the early republic*, Seattle and London: University of Washington Press.

- Çabuk, S. (2012). Kayseri'nin Cumhuriyet dönemindeki ilk kent düzenlemesi: 1933 Çaylak planı. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 29 (2), 63-97.
- Çalışkan, O. (2014). Mekândaki Kemalizm-II, Anadolu'da bir yarı-çevre modernite deneyimi: kemalizmin şehirciliği. *Aydınlanma* 1923, 48 (48), 53-64.
- Çetin, S. (2011). Dönüşüm sürecinin tarihi kent merkezleri üzerine etkileri: Isparta örneğinde bir inceleme. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 27 (2), 185-199.
- Çoban, A.N. (2012). Cumhuriyetin ilanından günümüze konut politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67 (3), 75-108
- DoCoMoMo. <https://www.docomomo.com/mission>
- Ergut, E.A. (2009). Cumhuriyet dönemi mimarlığı: tanımlar, sınırlar, olanaklar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 13 (7),121-130.
- Gültekin, N. T. (2017). Evaluation of the conservation of modern architectural heritage through Ankara's public buildings. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. <http://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/245/8/082046/pdf> (eriřim 02.08.2018)
- Gültekin, N.T. (2016). 1980 sonrasında mevzuat değişikliklerinin kültürel miras alanlarının korunmasındaki etkinliği. *Seksen Sonrası Mekân ve Planlama* (s. 239-253), Ankara: G.Ü. Mim. Fak. ŞBP. Bl.
- Harvey, D. (2014). *Postmodernliğin durumu: kültürel değişimin kökenleri*. (S. Savran, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- ICOMOS. (1995). https://www.icomos.org/world_heritage/annex4.pdf
- Iřık, O. (1993). Modernizm kenti / postmodernizm kenti. *Birikim*, 53, 41-50.
- Kortan, E. (1971). *Türkiye'de mimarlık hareketleri ve eleştirisi* (1950-1960). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayın.
- Mumford, E. (2000). *The CIAM discourse on urbanism, 1928-1960*. Cambridge: MIT Press.
- Olgun, H. (2010). Ütopya'dan distopya'ya: 'modern şehircilik' ve kritiği. *İdealkent*, 1 (1), 96-111.
- Oran, B. (1988). *Atatürk milliyetçilięi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayın.
- Özakbař, D. (2015). İstanbul konut mimarisinin 1923-1940 yılları arasındaki gelişim süreci. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 40 (1), 283-309.
- Özer, B. (1964). *Rejyonalizm, üniversalizm ve çağdaş mimarimiz üzerine bir deneme*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayın.
- Polat, E.E.O. & Can, C. (2008). Modern mimarlık mirası kavramı: tanım ve kapsam. *Megaron*, (3/2), 177-186.
- Tafuri, M. & Dal Co, F. (1980). *Modern architecture*. New York: Random House.
- Tanyeli, U. (1997). Modernizmin Sınırları ve Mimarlık, E. Batur (Ed.), *Modernizmin Serüveni, Bir 'Temel Metinler Seçkisi 1840-1990* içinde (s.221-224), İstanbul: Sel Yayın.
- Tapan, M. (2007). Uluslararası Stil: Mimarlıkta Liberalizm, R. Holod, A. Evin, S. Özkan (Ed). *Modern Türk mimarlığı* içinde (s.98-110), İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Şubesi Yayın.
- Tekeli, İ. (2004). Esat Turak'ın Türkiye kent planlama tarihi içindeki yeri. *Planlama*, 1, 6-11.
- Tekeli, İ. (2001). Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması, İ. Tekeli içinde, *Modernite Aşılırken Kent Planlaması* (s.9-34), Ankara: İmge Kitabevi.

Sosyal Bilimler Araştırmaları I

- Tekeli, İ. (1998). Türkiye’de Cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması, Y. Sey, D. Özkan içinde, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, (s.1-24), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Ural, S., (1974). Türkiye’nin sosyal ekonomisi ve mimarlık. *Mimarlık Dergisi*, 1-2, 5-50.
- Yerasimos, S. (1996). Tanzimatın kent reformları üzerine, P.Dumont ve F. Georgeon içinde, *Modernleşme sürecinde Osmanlı kentleri*, (s.1-24), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yıldıran, N. (1989). II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908) Mimari (Yayınlanmamış Dr. Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.